

SAK-MASSAGETLARNING MIGRATSIYA YO‘LLARI VA JOYLASHUVI

Kenjayev Bektash Davronbek o‘g‘li

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch Davlat Universiteti
Ijtimoiy – Iqtisodiy fanlar fakulteti
Tarix (mamlakatlar va yo‘nalishlar bo‘yicha)
yo‘nalishi 3-bosqich talabasi.

E-mail: bektoshkenjaev341@gmail.com

Tel: +998(99)-751-08-22

Annotatsiya

Ushbu maqolada Orolbo‘yi hududida miloddan avvalgi I ming yillikda yashagan sak va massaget qabilalarining migratsiya jarayonlari, ko‘chish yo‘llari va joylashuv xususiyatlari o‘rganiladi. Arxeologik topilmalar, yozma manbalar va etnografik ma‘lumotlar asosida ularning geografik tarqalishi, iqlim va tabiiy sharoit bilan bog‘liq ko‘chish sabablari tahlil qilinadi. Tadqiqotda sak-massagetlarning harbiy-demokratik boshqaruv tizimi va ijtimoiy-iqtisodiy faoliyatidagi migratsiyaning o‘rni ham yoritilgan.

Kalit so‘zlar: saklar, massagetlar, Orolbo‘yi, migratsiya, joylashuv, arxeologiya, tarix.

Аннотация

В данной статье рассматриваются процессы миграции, пути переселения и особенности размещения сакских и массагетских племён, проживавших в Приаралье в I тысячелетии до н. э. На основе археологических находок, письменных источников и этнографических данных анализируется их географическое распространение, причины передвижений, связанные с климатическими и природными условиями. В исследовании также освещается роль миграции в военно-демократической системе управления и социально-экономической деятельности сако-массагетских племён.

Ключевые слова: саки, массагеты, Приаралье, миграция, размещение, археология, история.

Abstract

This article examines the migration processes, settlement routes, and spatial distribution of the Saka and Massagetae tribes inhabiting the Aral Sea region during

the 1st millennium BC. Based on archaeological findings, written sources, and ethnographic evidence, the paper analyzes their geographical spread and migration causes related to climatic and environmental conditions. The study also highlights the role of migration in the military-democratic governance system and socio-economic activities of the Saka-Massagetae tribes.

Keywords: Saka, Massagetae, Aral Sea region, migration, settlement, archaeology, history.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION).

Miloddan avvalgi I ming yillikning o'rtalarida va ikkinchi yarmida Orolbo'yi hamda unga tutash hududlarda yashagan sak va massaget qabilalari Markaziy Osiyo tarixida muhim o'rin tutgan. Antik mualliflar ularni keng dasht hududlarida erkin harakatlanadigan, mohir jangchi va chorvador qabilalar sifatida tasvirlaydilar. Gerodot, Strabon, Arrian singari tarixchilarning yozishicha, bu qabilalar nafaqat o'z davrining yirik harbiy kuchlaridan biri bo'lgan, balki Buyuk Ipak yo'li shakllanishidan avvalgi davridayoq xalqaro savdo va madaniy almashinuvda ham faol ishtirok etgan. Orolbo'yi hududi geostrategik jihatdan muhim bo'lib, shimolda Qozog'iston dashtlari, janubda Xorazm va Marg'iyona, sharqda Sirdaryo vodiysi, g'arbda esa Kaspiy dengizi bilan chegaralangan. Ushbu tabiiy-geografik holat sak-massagetlarning migratsiya yo'llarini belgilashda asosiy omil bo'lgan. Yarim ko'chmanchi xo'jalik tizimi, mavsumiy yaylovlar almashuvi, suv resurslariga ehtiyoj, shuningdek harbiy va siyosiy omillar qabilalarning doimiy yoki mavsumiy ko'chishiga turtki bo'lgan. Arxeologik tadqiqotlar, jumladan Tozabog'yop, Qorabura, Janbasqala va Sariqamish atrofidagi yodgorliklar, sak-massagetlarning turar joylari, mavsumiy qo'nalg'alari va mudofaa inshootlari haqida muhim dalillar beradi. Bu topilmalar antik manbalarda qayd etilgan tarixiy voqealarni tasdiqlash bilan birga, ularning migratsion harakati va hududiy joylashuvini aniqroq tiklash imkonini beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI (АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ/ LITERATURE ANALYSIS).

Sak va massaget qabilalari haqidagi eng qadimiy yozma ma'lumotlar **antik manbalarda** uchraydi. Gerodotning *Tarix* asarida massagetlarning yashash hududi, urf-odatlar va Kir II bilan bo'lgan urushi tasvirlanadi. Strabonning *Geografiya* asarida esa sak qabilalarining keng hududga yoyilgani, shimolda Qozog'iston dashtlaridan g'arbda Kaspiy dengizigacha bo'lgan joylarda yashagani qayd etiladi. Arrian va

Pompey Trog ham ularning harbiy yurishlari va joylashuvi haqida qimmatli ma'lumotlar qoldirgan. **Xitoy yilnomalari** ("Shiji", "Hanshu") saklarni "Sai" nomi ostida tilga olib, ularning sharqdan g'arbga migratsiyasi va savdo yo'llaridagi faolligini qayd etadi. **O'rta asr manbalarida** (Beruniy, al-Istaxriy) Amudaryo va Orolbo'yi qabilalari haqida qisqa, ammo strategik ahamiyatga ega ma'lumotlar uchraydi.

Zamonaviy tadqiqotlar ichida S.P. Tolstovning Qadimgi Xorazm asari Orolbo'yi sak-massagetlarining moddiy madaniyatini o'rganishda asosiy manba bo'lsa, A. Asqarovning Tozabog'yop va Janbasqala yodgorliklari haqidagi ishlari ularning migratsiya yo'llarini aniqlashga katta hissa qo'shadi. E.E. Kuzmina, G.A. Pugachenkova va boshqa olimlar esa sak-massagetlarning kelib chiqishi, xo'jalik faoliyati va joylashuvini etnogenetik nuqtai nazardan tahlil qilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR (ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ / DISCUSSION AND RESULTS)

Sak va massaget qabilalari miloddan avvalgi I ming yillikda Orolbo'yi va unga tutash keng hududlarda yashagan bo'lib, shimolda Qozog'iston dashtlari, janubda Amudaryo quyi oqimi va Xorazm vohasi, sharqda Sirdaryo vodiysi va Orol dengizi sharqiy sohillari, g'arbda esa Kaspiy dengizi qirg'oqlarigacha tarqalgan. [3]Yarim ko'chmanchi chorvachilik ularning xo'jalik asosini tashkil etgan, qishloqlar daryo bo'ylarida, mavsumiy qo'nalg'alar esa cho'l va dasht hududlarida joylashgan. Arxeologik topilmalar — Tozabog'yop, Janbasqala, Qorabura va Sariqamish atrofidagi yodgorliklar — ularning turar joylari, mudofaa inshootlari, xo'jalik faoliyati va dafn marosimlari haqida aniq dalillar beradi. Ularning migratsiya yo'llari asosan tabiiy resurslar va siyosiy omillar bilan belgilanib, sharqda Ili va Chu vodiylari, g'arbda Kaspiy bo'yi va Mang'ishloq, janubda Xorazm, Marg'iyona va Baqtriya, shimolda esa Qozog'iston dashtlariga qarab yo'nalgan. Iqlim o'zgarishlari, yaylov almashinuvi, Ahamoniylar va Makedoniyalik Iskandar yurishlari, shuningdek, savdo yo'llarini nazorat qilish zarurati migratsiyaning asosiy sabablarini tashkil etgan.[5] Umuman olganda, sak-massagetlarning keng ko'lamlari harakatlari ularning ijtimoiy-siyosiy hayoti va madaniy taraqqiyotida muhim rol o'ynab, Markaziy Osiyo xalqlarining etnogeneziga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Antik manbalar va arxeologik dalillar uyg'un tahlili ularning joylashuvi va migratsiya xaritasini aniqroq tiklash imkonini beradi.

Orolbo'yi hududida yashagan sak va massaget qabilalarining joylashuvi va migratsiya yo'llarini o'rganish ularning ijtimoiy-siyosiy va xo'jalik hayotidagi o'zgarishlarni chuqur tushunishga imkon beradi. Arxeologik topilmalar — turar joylar,

qo'rg'onlar, qabristonlar, xo'jalik inshootlari — bu hududlarning doimiy va mavsumiy aholi punktlari sifatida faol ishlatilganini tasdiqlaydi. Antik manbalardagi ma'lumotlar esa qabilalarning harbiy-demokratik boshqaruv tizimi, ko'chmanchilik va yarim ko'chmanchilik turmush tarzi, shuningdek, tashqi siyosiy aloqalari haqida muhim dalillar beradi.[6] Migratsiya yo'llari tabiiy-geografik omillar (iqlim o'zgarishlari, yaylov va suv resurslarining taqsimlanishi) hamda siyosiy jarayonlar (Ahamoniylar imperiyasi kengayishi, Iskandar Makedonskiy yurishlari, savdo yo'llarini nazorat qilish ehtiyoji) bilan chambarchas bog'liq bo'lgan.[7] Natijada, sak-massagetlar Markaziy Osiyo, Qozog'iston dashtlari, Eron platosi va hatto Qora dengiz bo'ylariga qadar bo'lgan keng hududlarda faol harakat qilgan.[1]

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sak va massagetlarning madaniyati ham mahalliy, ham tashqi ta'sirlarni o'zida mujassamlashtirgan. Ularning iqtisodiy va siyosiy moslashuvchanligi, keng ko'lamli migratsiya jarayonlari va madaniy almashinuvi Markaziy Osiyo xalqlarining etnogenezida hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan. Shu bois, mazkur qabilalar tarixi mintaqa qadimgi davlatchilik, savdo va madaniyat rivojlanishining ajralmas qismi sifatida baholanishi lozim.

Xulosa

Sak-massaget qabilalari Orolbo'yi va unga tutash hududlarda yashab, yarim ko'chmanchi chorvachilik, ovchilik va savdo bilan shug'ullangan. Ularning migratsiya yo'llari tabiiy-geografik sharoit, xo'jalik ehtiyojlari va siyosiy voqealar bilan belgilanib, sharqdan g'arbga, janubdan shimolga qarab keng hududlarni qamrab olgan. Antik yozma manbalar va arxeologik topilmalar ularning joylashuvi va ko'chish yo'nalishlarini aniqlashga imkon beradi. Bu jarayonlar Markaziy Osiyo xalqlarining etnogenezida va mintaqa madaniy rivojida muhim o'rin tutgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Аспандиаров, С. "Древние кочевники Приаралья: археологические исследования." – Алматы: Ғылым, 1998. – 240 б.
2. Аманжолов, К.Р. История древних тюрков. – Алматы: Санат, 2003. – 384 с.
3. Толстов, С.П. По следам древнехорезмийской цивилизации. – М.: Изд-во АН СССР, 1948. – 367 с.

- 4.Ртвеладзе, Э.В. Древний Хорезм и проблема сако-массагетской культуры. – Ташкент: Фан, 1985. – 212 б.
- 5.Masson, M.E., and Sarianidi, V.I. Central Asia: Turkmenia before the Achaemenids. – London: Thames & Hudson, 1972. – 238 p.
- 6.Геродот. История в девяти книгах. – М.: Наука, 1993. – 654 с.
- 7.Пьянков, И.В. "Саки и массагеты по античным источникам." // Вестник древней истории. – 1975. – №4. – С. 3–28.
- 8.Кузьмина, Е.Е. Происхождение кочевников Евразийских степей. – М.: Наука, 1994. – 282 с.
- 9.Grousset, R. The Empire of the Steppes: A History of Central Asia. – New Brunswick: Rutgers University Press, 1970. – 687 p.
- 10.Litvinsky, B.A. (ed.) History of Civilizations of Central Asia. Vol. II. – Paris: UNESCO, 1996. – 568 p.